

nikum jó hírneve Hausz Mihálynak is köszönhető volt. Annak az iskolának vonzereje és magyarságtudata volt és bízom benne, ma is így van!

Életének és munkásságának kívántunk emléket állítani augusztus 20-án egy márványtáblával, melyet a 2000. évi Falunapon Göllében azon az épületen helyeztünk el, amely ma is iskola. Az ünnepségen jelen volt Bernard Jenő egykori tanár (későbbi igazgató), felesége Edit asszony és 11 volt gazdaképzős. Sajnos, többségük már nem lehetett velünk e neves rendezvényen. Így rájuk és a már eltávozott többi tanárra, oktatóra is emlékeztünk. Az emléktáblán a következő sorokat olvashatjuk:

Ebben az épületben működött 1946–50 között
a Gazdaképző Iskola, melynek szervezője és
igazgatója
Hausz Mihály
(1900–1980)
mezőgazdasági középiskolai tanár volt.
Az iskola tanárainak és diákjainak emlékére
állította Gölle község Önkormányzata
2000. augusztus 20-án.

F. Bodó Imre

Felsőbánya visszatérésének évfordulója (1940. szeptember 9.)

Az ember életében előfordulnak olyan fontosabb események, melyek bizonyos értelemben hatnak sorsának további alakulására. Ilyenek: születésnap, névnap, házasságkötés, gyermekáldással járó örömök stb. Ezek olyan ünnepeké összeálló események, amelyekre terített asztallal emlékezik a hagyományokat tisztelő és megtartó polgár. Az egyéni életnek eme „sarokkövei” adják meg tartalmát a rohanó és múló élet eseményeinek, a rokon szálakat nemzedékeken át ápoló összetartás érzésének, mely emlékezésre és ünneplésre gyűjti egybe a családi köteléket.

Felsőbánya város életében is voltak évfordulók, ilyen ünnepi és kevésbé ünnepi események, melyekről megemlékeznek a krónikák. A több évszázados városi életnek nevezetesebb évfordulóiról fennmaradt írásokban kevesebb az ünneplésre okot szolgáló esemény. A település városi rangra történt emelésének 670 éves történetét bemutató csekély példányszámú monográfia (töredék) mindezt számbaveszi. Indokolt és szükséges azonban megemlékezni egy olyan XX. századi eseményről, mely igazi ünnep volt Felsőbánya életében.

Nyolevan esztendeje annak, hogy a történelmi Magyarország úgynevezett Partium részéből kiszakított és húsz évig idegen uralom alatt volt Felsőbánya város magyar lakossága ünnepre készülődhetett. Az egykoron tisztán magyarok lakta város 1940. szeptember hó 9-vel visszatérhetett az anyaországhoz. Történelmi nevezetességű dátum ez a város életében, ekkor érkeztek oda a települést ismét birtokba vevő magyar katonai alakulatok. Ezen a csodafényes szeptemberi napon – húszéves ifjúként – én is ott voltam az ünneplő tömegben, mely színpompás külsőségek közepette várta a „magyarok bejövetelét”. Akkor úgy hittük, hogy ezzel végleg ledőlt a trianoni határkövek egy része, amit később követhet a többi tilalomfa kidöntése is. Reményünket megcáfolták ugyan a későbbi események, de emlékezni és emlékeztetni kell Felsőbányának akkori nagy ünnepére (lásd a hátsó borítót).

Húzzuk fel tehát a függönyt a történelem színpadán és nézzünk szét a kulisszák mögött!

Mint ismeretes, az első világháborút lezáró békeegyezményeknek legvitatottabb és a magyarság szempontjából legfájóbb döntése volt, amikor 1920-ban a Párizs melletti Versailles-ban, a Trianon-palotában hosszas és egyoldalú viták nyomán megszületett ama „békeszerző-

dés”, amely felosztotta a történelmi Magyarország területét és a magyarság egyharmadát idegen és vele szemben ellenséges kormányok uralma alá kényszerítette. Ezzel az országterület harmadára, a lakosság száma kétötödére csunkult. Trianon – a Mohácsi csatavesztés óta – a legfájóbb sebet ejtette a magyarságon és természetes, hogy a Trianon utáni korszak magyar közvéleménye, nemcsak a hivatalos politika, hanem a szellemi élet és magyarság legszélesebb tömegei sem fogadták el eme diktatórikus béke következményeit. Két évtized sem kellett annak bizonyítására, hogy a háborút lezáró békeszerződés-sorozat következetlenségei és túlzásai egy újabb világháborúnak magvait vetették el, melyek a második világháborúval meghozták a maguk újabb „termését”.

Trianonnal elveszett Erdély és a történelmi Magyarország úgynevezett „Partiumi részei” is, s a Szatmár megyei Felsőbánya sem kerülhette el a sorsát. A politikai határok átléptek a helybenmaradó lakosság feje felett, és az így bekövetkezett kisebbségi helyzet már nem sok ünnepet ígért a többségben lévő magyar lakosság számára. A vasútállomás és a városháza épületére román nyelvű tábla került Baia Sprie felirattal. Húsz szomorú esztendő következett Felsőbánya magyarságára is.

1940. augusztus 30-án bekövetkezett az úgynevezett második bécsi döntés, amely Erdély egy részét visszaadta Magyarországnak, s így került vissza Felsőbánya is az anyaországhoz. Augusztus 31-én, (szombaton) délben a budapesti rádióban is elhangzik a bejelentés. Egyidejűleg közlik a határidőket is, ameddig a román katonai alakulatoknak el kell hagyniuk a visszacsatolt területeket. Később megerősített hír szerint a magyar csapatok szeptember 9-én érkeznek Felsőbányára. Másnap – vasárnap – szűknek bizonyultak a történelmi egyházak teklei. Észrevehetően megélnékül az élet a városban, szokatlanul sok ember volt az utcákon. A délutáni órákban, az úgynevezett „bányászkorzón” is egyre több, ünneplőbe öltözött bányással találkozhattunk, akik megszokott helyeiken ácsorogva beszélgettek, földalatti mélységek sötétjétől megsápadt arcukat fúrósztve az őszi napfényben. Ők is tárgyalták a bekövetkezett eseményt, latolgatva annak várható hatását saját életükre. És mint ilyenkor lenni szokott, előkerült és körbejárt közöttük a fémből készült „dózní”, a vágott dohánnyal teli szelence, melyből a kézzel sodort cigaretták köhöggető füstje, egyfajta közösségi konszenzussá szelidítette véleményeltéréseik karcos megnyilvánulásait, főleg most, az ünnepvárás hangulatában.

A városházával szemben lévő picinyke parkban (Stoll-kert) vidám indulókat játszott a bányászzenekar, szórakoztatva a sétálókat. A fúvós hangszerek hangjai a város legtávolabbi részéig is elhallatszottak. A Bányahegy aljában lévő városrészekben (Kákás, Forrás) is tudták, hallották, hogy ünnepre készül a város. Mindenütt vidám arcok, felszabadult jókedv, mosolygós tekintetű emberek, fiatalok az utcán, estefeléd pedig háláadásra hívó harangzúgás.

Szeptember első hetében volt egy másféle mozgás is a városban. Elkezdődött az addigi román állami szervek és igazgatási intézményeik személyi állományának készülődése, akik központi felhívásra, vagy szabad elhatározásból távozni készültek a városból. A román tisztviselők többségét – munkahelyén kívül – semmi más nem kötötte Felsőbányához, de voltak olyanok, akik nem tettek eleget Bukarest felhívásának és vállalták a helybenmaradást. A Trianon előtt is a városban élő románok sem igen mozdultak. Helyhez kötötte őket egyrészt kisebb-nagyobb ingatlanuk, másrészt a város magyarságával való korábbi békés együttélés tapasztalata. Hogy kik igyekeztek el a városból? A gyökértelen és szélsőséges politikai nézeteiket vallók, továbbá a magyar fennhatóságtól idegenkedő és attól joggal félők. A város visszaadásának hírére egyik napról a másikra fellazult, majd meg is szűnt a helyhatósági szervek és intézményei (igazgatás-rendszert) működése, ezért azok helyébe a közbiztonság megőrzésére – átmeneti jelleggel – helyi fiatalokból Nemzetőrség alakult, amelynek tagjai nappal és éjszaka csoportosan járőrözve vigyázták a város nyugalma, a polgárok javait mindaddig, amíg megérkeztek a magyar csapatok. Azokban a napokban az emberek aggódva figyelték a román katonaság mozgását, visszavonulását és izgatott várakozással tárgyalták az elkövetkező napok várható fejleményeit. A városban nem történt rendbontás. Megélnékül viszont a forgalom a vasútállomáson. A város elhagyásának eme utolsó „stációján” már érzékelhetőbb volt a politikai döntés-okozta elkeseredés a távozni készülő körében, melynek látható jelei is voltak. Ugyanis az állomásépület falára sebtében felmázolt román nyelvű feliratok – magyar fordításban – azt hirdették: „Nem távozzunk végleg! Még visszatérünk! Ismerjük az utat Budapestig!”

Ezen fenyegetés-jellegű falra mázolt üzenet némi szorongást és félelmet ébresztettek az emberekben. Eközben szeptember első hetében a városban terjedni kezdett annak a híre, hogy az erdőben gombát szedő asszonyok katonákat láttak a Bányahegyen, akik közeledtükre eltűntek a szakadékos hegyoldalon. Az esti órákban a hegy felől hallatszó néhány puskalövés már tartalmat is adott az emberek aggodalmának, s mindjárt megfogalmazódott a híresztelés: „Fegyveres partizánok vannak a Bányahegyen, akik biztosan meg akarják támadni a városba bevonuló magyar katonaságot, megzavarva ezzel a fogadásukra szervezett ünnepélyt!”

Egy-egy éjszakai, a hegyről hallatszó rövid géppuskasorozat egyre inkább megerősítette a lakosság feltételezését és fokozta aggodalmukat. A híresztelésnek lehetett némi valóságtartalma, mivel az egyik visszavonuló román alakulat néhány fegyverese felderítést végez a hegyen, de úgy tűnik – eredménytelenül, mivel hamarosan visszatértek. Őket is sürgette a visszavonulás kényszere, alaposabb kutatásra nem volt idejük. Eközben a környező hegyekből, Máramarossziget és Kapnikbánya felől visszavonuló román katonai egységek húzódtak felfelé a völgyekben, Felsőbányán is áthaladva, Nagybánya felé.

Felsőbánya lakossága pedig várta a magyar csapatok érkezését és ünnepélyes fogadásukra a városközpont Fő-utcáján, az egész úttestet átívelő díszkaput állítottak fel. A csapatok érkezését megelőző napon kisebb incidens zavarta meg a kedélyeket, ugyanis a visszavonuló román alakulat egyik járműve kissé megrongálta a díszkapu egyik tartóoszlopát – véletlenül-e, vagy szándékosan, nem tudni. A város fiataljai kijavították a sérült oszlopot. A magyar csapatok ünnepélyes fogadását szerencsére semmi sem zavarta meg. Mielőtt a magyar csendőrség akcióba lépett volna a Bányahegy felől reájuk leselkedő „partizánveszély” felderítésére és felszámolására, ez a feltételezett talány meg is oldódott. Dehogy is voltak partizánok a hegyen! Néhány helybeli és környékbeli, a román hadseregben szolgáló fiatal katona (román, magyar, egyéb nemzetiségű) a visszavonulás során ügyesen elszakadt alakulatától és az ismerős környezetbe érve, fegyveresen bevetették magukat az erdőbe. Nem akartak ugyanis tovább menni a bizonytalanságba, ahonnan az újonnan megvont határ miatt, ki tudja mikor kerülhettek volna vissza családjaikhoz. Hamarosan előjöttek búvóhelyükről, s miután fegyvereiket átadták a magyar hatóságoknak, szabadon távozhattak lakóhelyükre.

A magyar katonai alakulatok bevonulását megelőző héten a vidámság és ünnepélyesség jellemezte a város hangulatát. Mintegy varázsütésre, bámulatos gyorsasággal kerültek elő szekrények, ládák mélyéből, a padlásokon elrejtett szebbnél-szebb magyaros öltözékek, nemzeti színű szalagokkal díszített blúzok, szoknyák, kötények és egyéb ruhadarabok. Az üzletekből pillanatok alatt kifogyott a piros-fehér-zöld színű selyemszalag. Szabók és varrónők feszített tempóban dolgoztak, hogy határidőre eleget tegyenek megrendelőiknek. A városházán dolgozók is szorgoskodtak, eltüntetve az onnan ellávozott tisztviselők után visszahagyott rendetlenséget. A több évszázados, viharos történelmi időket megélt, erődszerű városháza előtt lévő „landinafára” (villanyvezetékert tartó, földbeásott fenyő oszlop) szerelt hangszóróból már zeng az induló: „... édes Erdély itt vagyunk, érted élünk és halunk!”

A római katolikus és református templomok, valamint a bányahivatal épületével határolt téren már épül a szabadtéri emlévény, amely a vidék sajátos fájnak lombzatával, fenyőágak koszorújával és rengeteg virággal díszítve várni fogja a városba bevonuló magyar katonákat. Így akarta fogadni Felsőbánya a *magyarok bejövetelét*, ami be is következett 1940. szeptember 9-én, egy napfényes hétfői napon. Boldog órák szép emlékek képpen, rózsafelhők úsznak át a légen – jut eszembe a költői mondás –, amikor most arra emlékezem, hogy hatvan esztendővel ezelőtt, milyen ünnepre készülhetett szülővárosom annak öröme, hogy a Trianon-i igazságtalan békédiktátum után húsz évvel ismét magyar lett.

A Nagybánya felől érkező magyar katonaságot nagy éljenzéssel és virággal köszöntötte a teret beköltő lakosság. Polgármester hiányában kisebb küldöttség fogadta az érkezőket és a város nevében a történelmi egyházak vezetői üdvözölték a csapatok parancsnokát és annak tisztikarát. Majd az emlévényen elhangzottak azok a köszöntők és beszédek, amelyek az elnyomott nemzeti érzések húszéves zsilipjeit nyitották fel az emberek szívében annak reményében, hogy a bekövetkezett történelmi változás egy felszabadult, jobb és igazságosabb élet lehetőségének látványát hozta el Felsőbánya számára is. A katonai parancsnok rövid válaszban üdvözölte a város lakosságát, nyugalmat és a maga részéről megértő türelmet ígérve a bekövetkező változással járó problémák közös megoldásában. Sikeres együttműködést kért a vá-

ros minden polgárától. Ezzel meg is történt Felsőbánya lakossága és az új katonai közigazgatás közötti baráti kézfogás, mely ígéretes jövőt jelentett. Ezt a történelmi értékű aktust azonnal meg is áldották az egyházak vezetői. Éljenzés, taps, harangzúgástól kísérve szállt az ég felé a bányászoknak himnusza: „... szerencse fel, szerencse le, ilyen a bányász élete!”

E történelmi pillanat hatására sokak szívében és lelkében ünnepélyes szavakban fogalmazódtak meg a beszédek, a szónoklatok, a felszabadult érzésekkel telített fogadkozások a jövőt illetően és ott, a virágokkal díszített ünnepi emelvényen mondták el lelkesítő, örömkönnyekkel áztatott gondolataikat. Sok esztendő távlatából visszagondolva az ünnepi pillanatokra, megfogalmazódik az emberben az érzés, milyen sokan nem gondoltak akkor arra, hogy a történelem kerekének váratlan fordulásával, a visszatérő idegen hatalom milyen keményen számon kéri majd rajtuk a hazafias felbuzdulásuk minden kimondott és ki nem mondott szavát, s hogy sokukat talán felelősségre is fognak vonni a bevonuláskor tanúsított magyaros lelkesezésükért. Miként egy Kuhárik nevű helybeli mészárossal tették, akit ezek miatt börtönbe zárt a visszatért államhatalom. Ez a hatalom nem feledkezett el a város akkori római katolikus plébánosáról sem (Dr. Czumbel Lajos), akit évekkel később ugyan, már mint a szatmári és nagyváradi egyházmegyének püspöki helynökét, öt évi börtönbüntetéssel sújtotta. A plébános kegyetlen körülmények közepette szenvedte el a magánzárka örületbe kergető éveit (Máramarosszigeti fegyház), majd az ország egyik leghírhedtebb börtönében (Jilava) és a Munténai kényszermunkatáborainak tetet-lelket sorvasztó megpróbáltatásait.

De 1940 szeptemberében ugyan ki gondolt volna ilyesmire? Hiszen az „Erdély visszatért!” jelszónak örömmámorában minden hangsúly a „... nem, nem, soha” és „a mindörökre magyar marad” szavakon nyugszik.

1941. évének október havában vonult be a város fiatalságának azon korosztálya, mely már a felszabadult lelkülettel, s némi büszkeséggel vette magára a katonaruhát. Hiszen az akkori idők lelkesítő „... [Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája] című indulóra történő menetelés nem kis eseményt jelentett egy fiatal ember életében, a két évtizedes kisebbségi lét után. De mint tudjuk, alig telt el néhány esztendő, és keservesen kellett ráébredniük arra, hogy valójában sem a „legszebb”, sem pedig „vigan élő” katonák nem voltunk, hanem egy tönkrevert, testileg és lelkileg elkínzott, megtaposott és megalázott háborús nemzet fiaiként kerülünk ki a második világháborúból. Már akik élve megúszták a harctereknek szörnyűséges poklát, vagy a hadifogság embertelen körülményeit.

Az események menetét tudjuk, következményeit ismerjük! 1944. augusztus 23-án a románok – az oroszok által felajánlott Észak-Erdély visszaszerzésének reményében – kiugrottak a háborúból és a szovjet csapatokkal együtt támadást intéztek a németek és szövetségeseik ellen. Visszafoglalták Észak-Erdélyt, s 1944 szeptemberében már elérték a trianoni határt. Ezzel Felsőbányának sorsa is megpecsételődik, ismét román fennhatóság alá került. 1946-47-ben a párizsi békeszerződés mindent visszaállított az 1939-es állapotot jelentő határok keretei közé. Ezzel a bányamedence városai, falvai újból leszakadtak az anyaországról – Magyarországról.

Felsőbányán ismét Baia Sprie feliratra cserélik a táblát a vasútállomás épületén.

Meggyőződéssel állítom, hogy Felsőbánya magyar lakosságának szívéből az 1940-es év ünnepi emlékét sem a múltó idő, sem pedig a visszatért hatalom intézkedései nem tudták feledtetni. Különösen érvényes ez az akkori fiatalokra, akik akár katonaként, akár civil polgárként aktív részesei voltak ama történelmi időknek, melyeknek eufórikus hangulatában lelkeseadni tudtak mindenért – ami magyar. Meg voltak győződve arról, hogyha bármilyen szinten és formában is, de ők is a történelem csinálói voltak. Erre emlékeztette őket a magyarok által városukban épített országzászló is, melyen magyar trikolor lenghetett, melynek kő-alépitményi formája Felsőbánya legelső, 1376. évből származó címeres pecsétjén lévő fenyőtobozok mintázatán alapult. A visszatért hatalom egy idő után lebontatta ezt az építményt, emlékét ma már csak néhány fényképfelvétel őrzi.

Pain Lajos